

VEDEŽ
CASOPIS
za šolsko mladost.

Tečaj III. V četrtek 19. grudnia (decembra) 1850. **List 51.**

(Povabilo na naročbo na predzadnji strani.)

Zadovoljni.

Ma mahu zelënim, pod hrastam košatim,
Kjer blizo spod skale studëncik kipí,
Čez loge zelëne vodice valí;
Ležim zadovoljno v upu jez zlatim,
K' se pesnica ptičie prav milo glasi.

V tihotnimu hramu skopuh premišljuje
Denarja donëške in take reči; —
Nad kupam zlatine se on veseli,
Sercé od veselja v persih mu kuje,
Če le dvajsetica se kjé oglasi.

Al slajše doni mi, kot evenk dvajsetice,
Iz bližnega tërša zdaj slavčika glas;
Prepëva narave zbudjene on kras,
In kliče spevãti predrage sestrice,
De združenj delali kratek b'mi čas.

Kdo more veselja občut popisati,
V senci čë hladni mi Bog pripusti,
Da s petjem veselim vred zadoni
Tud pesnica moja, in milo žvergljati
Skorjančiku v zrake leteti veli.

Još. Novak. *)
učenec.

*) Za prvič tudi dobro. Le še. Ta opomba velja tudi gospodu B. Janežiču (zadnjič je bila po pomoti izostala) in toraj tudi gospodu J. Radoniču. Pristavimo: Kdor je v Ljubljani, naj nam pisma rajši v tiskarnico prinaša ali pošilja, kot po pošti; ne bo mu treba poštnine plačevati.

Ali je kos, ali je drozeg?

(Kratkočasna povest domorodna. Spisal J. Navratil.)

Mož kupi v mestu ptico, jo prinese domú in jo da ženi rekoč: Speci mi tega kosa za večerjo. — Zena: Saj ni kos, je drozeg. Mož odide. Pri večerji pravi on: Kos je prav dober. Ona. Saj ni kos, je drozeg. On. Mar misliš, da ne poznam ptic? Kos je, ne pa drozeg. Ona. Drozeg je, saj sim ga dobro vidila, ko sim ga skubla. On. Jaz sim ga pa tudi natanko pogledal, ko sim ga kupil in ves pot sim ga ogledával. Ona. Lepo te prosim ne bodi siten; drozeg je. On. Lepo te prosim, ne bodi ti sitna; kos je. Tako sta se v eno mir pričkala; nobeden ni hotel prijenjati, da sta se nazadnje do dobrega stepla.

Komaj sosede krik zaslišijo, letijo pod okno poslušat, kaj da je. Ko domú pridejo, vprašajo možjé, kaj de je bilo. Povedó. Možjé: On menda vendar vé, kaj da je domu prinesel, ali kosa, ali drozga. Žene se pa za ženo potegnejo rekoč: Ona pa menda tudi vé, kaj da je skubla in pekla, ali drozga, ali kosa! Možjé. E, kos je bil; on že ve. Žene. Drozeg je bil, ona tudi ve i. t. d. Možje ne prijenjajo, žene ne, tako dolgo — tako dolgo, da se zavoljo te ptice vsa vas stepe.

Čez leto in dan večerjata naš mož in žena skupaj. „Ti! ali še veš, kaj da je bilo lani na nocojšnji večer? ali še veš, kako sva se zavoljo tistega drozga pretepávala? On. Eh, saj ni bil, drozeg, kos je bil. Ona. Ne bodi no sopet siten; saj vem, drozeg je bil. On. Oh! lepo te prosim, pusti si že vendar dopovedati; kos je bil. Tako dolgo sta se besedovala, dokler se nista sopet do dobrega stepla. Sosede pretepanje zaslišati, sopet hitro pod okno. Ko se vernejo, poprašujejo možje: Kaj pa je že sopet? Žene. Zavoljo tistega drozga se sopet pretepávata. Možje. Saj ni bil drozeg; kos je bil; meni je on sam pravil — so terdili možje vsak záse — da je bil kos. Žén pa sleherna začne: Meni je pa tudi ona sama

pravila, da je bil drozeg — tako dolgo — tako dolga se je sopet vsa vas pretepvavati začela.

Stokrat boljše vselej je podati,
Kot za malo stvar se besedvati.

Kako je bilo zeliše „kačja smert“ najdeno?

Na 188. strani tega časopisa ste brali pod nadpisom: gotov pomoček zoper gadov vgriz, da je tak pomoček zeliše, ki se po domače „kačja smert“, po ptuje pa „astramontana“ imenuje. Mikavno je slišati, kako da je bilo to, zlata vredno zeliše najdeno. Naj vam tedaj Vedež tudi to pové.

Leta 1793 je bil prišel imenitni rastlinoznanec grof Alesandri nazaj iz Egipta v Istrijo zdravilskih zelišč iskat. Nekega dne gre na visoko goro Učko blizu Kastve in Tersta. Kar zagleda od daleč, da se trava majè. Gre počasi bliže, in vidi, da se gad in kuščar (zelenec) hudo grizeta. Kolikorkrat je gad kuščarja pičil, jo je kuščar v stran potegnil in hodil nekega zeliša jest, ki je blizo bojišća rastlo. Ko je nekoliko tega zeliša odgriznil in požerl, se je nemudoma vernil in gada sopet popadel. To je tako dolgo delal, da je gada vmoril. Po dokončani vojski gre grof Alesandri, vterga to zeliše, in nabere še več enakega, da bi poskusil, če ono tudi človeku pomaga. Mož si ni mogel namreč drugega misliti, kot da je kuščarja v boju z veliko močnejšim gadom le to zeliše smerti ovarovalo. Kmalo je imel priložnost zeliše pri človeku poskusiti, kterege je bil gad vgriznil. Vgriznjeni je bil debel kot val; učeni mož mu da nekoliko iz „kačje smerti“ narejenega zdravila piti, z drugim pomoči ruto, ktero na rano položi; in glejte, čez malo hipov oteklina uplahne, človek je zdrav kot je bil popred. Tudi pičnemu volu so s tim zdravilom kaj naglo pomagali.

Velikanski top.

Naj večji top (kanon), kar svet stoji, je bil tisti, s katerim so Turki léta 1453 na Carigrad streljali. Sto volov ga je vozilo, in na vsaki strani je bilo petdeset mož, ki so ga deržali, da se ni zvern timer. Pred njim je hodilo petdeset kolarjev in sto drugih delavcev, da so pot in mostove narejali. Dva mesca je minilo, preden so ga dva dni daleč pripeljali. Dve uri so potrebovali, da so ga nabili; toraj so ga čez dan le po sedemkrat zažgali. Veliko ur okrog se je zemlja tresla, kedar je ti strašni zmaj zagromel. Po dvanajst centov težke krogle je metal. Pa kmalo se je raznesel in ogerskega topničarja Orbana, kateri ga je bil naredil, vsega raztergal. Sopot ga popravi, da je sedemkrat na dan težke skale v zidovje metal in nazadnje terdni zid poderl. Turki so imeli sicer potem še veliko opraviti, preden so mesto, ki je bilo popred kristjansko, v svojo oblast dobili; ali poslednjič so ga vender le dobili, in od tistega časa je Carigrad turško glavno mesto. Turki ga imenujejo Štambul ali Ištambul.

Z l a t o.

Pravijo: Težko kot svinec; ali zlato je še težje od svinca. Zlato se nahaja in koplje v gorah iz zemlje. Pa ni vselej čisto — samo na sebi —, ampak večjidel pomešano s srebrom, železom, s kotlovino itd. Dobiva se tudi v pesku v vodah. Naj obilniše ga kopljejo v našem cesarstvu na Ogorskem in Sedmograškem; do sedaj pa je prihajalo naj več zlata iz Amerike. Tako na tanko (drobno) se da razkovati, da bi ti zlatar iz zlatega zerna, po grahovo debelega, zamogel plahto napraviti, s katero bi se lahko ogernil. V ognju se raztopi. Iz zlata delajo denarje in različno zlatnino. Navadno zlato je rumeno.

Belo zlato.

Še težje od rumenega zlata je belo zlato ali pla-

tin. Malo več kot sto let je, kar je pri nas belo zlato znano. Dobivajo ga večidel iz španske Amerike in sicer kot drobno sivkasto zernje, z zlatom, ali pa z železom pomešano, ki se ondi v posebnem pesku nahaja. Očiščeno je belo, kot srebro in naj težje izmed vse rudnine ali kovine. Tudi osvetljati se da bolj od navadnega zlata in srebra. Leta 1819 so ga tudi na Rusovskem v pesku neke gore najdli. Dosihmal so iz belega zlata same dragotine delali. Bere se, da bodo začeli na Rusovskem iz njega, ki je dražje od rumenega, tudi denarje kovati.

Krajske pipe za tobak napravijo raka na ustnicah.

(Po kmet. rokod. in narodsk. novicah.)

Žalostno je fantaline, ki jim še mleko iz za zobí gleda, s pipo (fajfo) v ustih viditi. Vsi umni zdravniki pričajo, da mlad človek, ki začne prezgodaj tobak puhati, naj boljši sok življenja iz sebe izpljuje. Še bolj žalostno pa je viditi kmetiške mladenče in stare moži po Krajskem iz majhnih lesenih, z bakrom (ali kotlovino) okovanih pipic tobak piti, ktere imajo silno kratke cevke, da se ustnice lahko okova dotikajo. Ker je vedno oślinjen, mora bakreni okov tim več zlo občutljive in s tanko kožico pokrite ustnice razjedati, ker je zavoljo tobaka, ki se iz pipe brez vodnjaka pije, slina sama zlo ostra. To napravi sčasoma raka, kateri naj rajši spodnjo ustnico prime. To misel zlasti tudi to poterdi, da je bilo v Ljubljanski bolnišnici med 142 bolniki z rakom na ustnicah 127 možkih, in le 15 ženskih.

Mladenči slovenski! varujte se vsaj prezgodnega puhanja tobaka, posebno pa iz popisanih pipic, ako nečete nesrečni biti. —

Kako v temi hoditi.

Milivoj prileti zvečer, ko je bilo že tema, kot v

mehu, naglo iz stanice na vežo in hoče iti na prag; ali revež se vdari na rob vežnih vrat, ki so bila le na pol odperta, ravno na nos, da je odletel. Drugo pot je tekel v temi po stopnjicah (štengah). Mislil je, da je že na spodnji, in da bo de zdaj na plano stopil. Pade in se zlo pobije. Milivoj, ki je sicer mladeneč bistre glavicé, in vsako reč dobro premisli, si je iz te dvoje nesreče za hojo v temi to vodilo posnel: V temi derži po vozkih krajih gredé roko pred seboj, po stopnicah pa cmersaj z nogami, dokler nobene več ne čutiš. Od tistega časa se ni več pobil.

Kratka slovnica slovenskega jezika.

§. 35. Predlog.

(Konec.)

Po dva ali več sklonov dobivajo sledeči:

III. in IV. sklon: zoper in sicer 3. sklon, ktere-ga sledi, na vprašanje: „komu zoper?“, — 4. sklon na vpr: „zoper koga?“

IV. sklon na vpr: „kam?“ itd.; *V. sklon* na vpr: „kje?“: na, ob, po, v (u).

IV. sklon na vpr: „kam?“ — *VI. sklon* na vpr: „kje?“: nad, pod, pred.

II., IV. in IV. sklon ima za seboj le: za, in sicer: *II.* na vpr: „kedaj?“, *IV.* na vpr: „kam? za koga? itd., *VI.* na vpr: „kje?“

§. 36. Vez.

Vezi zvezujejo posamezne besede ali cele stavke, in so: i, in ali ino, da ali de, ko, ako, ampak, temuč, ne-ne, ne le- ampak tudi itd.

§. 37. Medmet.

Medmet je nekak glas, po katerem svoj občutek naznanimo; n. p: a! ah! o! oh! oj! joj! joj meni! juhuhu! in še več drugih.

Zastavica.

(Zložil J. R.)

Mehko delam 'z terdega,
 Terdo delam 'z mehkega;
 V sapi reva oživim,
 Vode vedno se bojim.

A. Banka. Oganj.

Povabilo

na naročbo Vedeža za leto 1851.

Berž ko je bil naš premili jezik leta 1848 z drugimi našega cesarstva enako pravico zadobil, je prišel Vedež za slovensko mladino na beli dan, ne le zato, jo v domačem glasu kratkočasiti, temuč jo tudi mnogoverstnih za življenje potrebnih reči učiti in ji um bistriti. Vredništvo je imelo namreč pred očmi, da móra drevesice dobro in pristojno obdelovati, kdor hoče, da mu drevo obilno rodi. Posebno se je vredništvu tak list potreben zdel, ker ni bil še slovenskih bukvic za slovensko šolsko mladino. In zares je imel Vedež v svojem namenu dovolj podpornikov. Med temi je bilo naj več takih, ki so Vedeža iz gole ljubezni do drage domovine in njene mladine plačevali. Očitna hvala in zahvala vam za to blago djanje, verli domorodci! Zadnjo dobo pa je, ker se že zadosti slovenskih bukvic za male šole dobí, več prejemnikov odstopilo; založnica ni mogla izhajati.

Slehern naših bravcev vé, da se nam je le serčna želja spoznala, vediti, da so imenovane bukvice, ktere je dosihmal (posebno berilo) v več krajih Vedež nadomestoval, v male šole po Slovenskem že vvedéne. Naravnost in odkrito jo pove vredništvo: Rajši bi, da Vedež neha, kot da nebi bilo v slovenskih malih šolah slovenskih bukvic. — Ker pa podpisani vrednik misli, da je še veliko prijatlov slovenske nadepolne mladine, pa tudi še veliko ukaželnih slovenskih mladenčev, in deklic, ki želijo kaj več vediti, kot v šolskih bukvah stoji; je sklenil, Vedeža še vprihoduje na svojo roko na svetlo dajati, in sicer s sledečimi spremembami: 1) bo izhajal le od 14 do 14 dni (vsako pot po pol pôle); 2) bo tako vredovan, da ne bo le za učence malih, ampak tudi za gg. učence nižjih latinskih šol in sploh za mlade ljudi slovenske kervi pripraven; 3) ravno zato bo tudi sedajni nadpis spremenil v tega: „Vedež slovenski za mlade ljudi.“

Pripovedoval bo Vedež lepe in podučne povesti, zgodbe, pripovedke, basni, šege in navade raznih narodov, razlagal različne reči iz naravopisja in naravoznanstva in sicer sopet v

ljubljenih pogovorih; bo popisaval imenitna mesta vsega sveta, življenje učenih mož itd., itd. Vsako četert bo prinesel eno doklado raznih podob; da bo krajši čas, bo dajal tudi zastavice in pravil kratkočasnice in smešnice; večasi bo pa tudi kateri zapel. — Slovensko-ilirski slovník bomo nadaljevali.

Veljal bo Vedež vprihodnje v Ljubljani v tiskarnici
gospa Rozalije Eger:

za celo leto samo 1 goldinar, — za polovico 30 kr. — za četert 15 kr. (Za pošiljanje na dom se plača 10 kr. na leto).

Po pošti prejemam:

za celo leto 1 goldinar in 20 kr., — za polovico 40 kr., — za četert 20 kr.

Čeravno bo Vedeža drugo leto na pol manj, vendar ne moremo cene na polovico ponižati, ker je popir zelo poskočil.

Naročnino (denarje), prosimo, nam v poštnine prostih pismih, če je le mogoče do 10. prosenca (januarja) 1851 poslati pod napisom: „Vredništvu Vedeža v Ljubljani.“ Tudi e. k. pošte prejemajo naročila. — Poprosimo tudi pohlevno, nam razun kraja tudi zadnjo pošto na znanje dati. V katerem jeziku se kdo naroči, s takim napisom bo Vedeža dobival. —

Ker vredništvo ne išče dobička, v svojo škodo pa tudi delati ne more, se nadja, da ga bodo domoljubi gledé na nizko ceno in blagi namen obilno podpirali. Ako se dovolj prejemnikov oglasi, bo vredništvo več doklad z raznimi podobami priložilo. Toraj zaprosimo vse verle domorodce, Vedeža posebno slovenski mladini po šolah priporočiti. Nazadnje še pristavimo, da bomo konec leta razun kazala tudi imena vsih častitih prejemnikov natisniti dali in Vedežu priložili.

Zastran poštnine za naročila povemo, da je bilo ravno te dni vkažano, da se móra poštnina od vsih pisem plačati, ki naročajo časopise ali časnike za drugo leto.

Janez Navratil,

vrednik.

 Opomin. Zavoljo božičnih praznikov bo poslednji list Vedeža t. l. s kazalom, glavnim listom, doklado in zavitkom vred še le v saboto po božiču razposlan.

Založnica **Rozalija Eger.** — Odgovorni vrednik **J. Navratil.**

V Ljubljani.